

За превода на „Антигона“ от Николай Гочев

доц. д-р Антоанета Николова

ЮЗУ „Неофит Рилски“

Произведението на Софокъл „Антигона“ има няколко превода на български език. Първият е осъществен от Пенчо Славейков през 1893-4 г., следващият е анонимен от 1914 г., следват преводи на В. Димитрова от 1938 г и на Д. Симидов от 1941 г. Един от най-значимите поетични преводи от старогръцки е направен от проф. дфн Александър Ничев. През 1994 и 2014 г. доц. д-р Николай Гочев прави първо дословен, а после поетичен превод на трагедията. Следващи преводи са направени през 2015 г. от Кирил Мерджански и през 2020 г. от Стоян Терзийски. Преводът на Николай Гочев е с паралелен старогръцки текст, възпроизведен така, както го е разчел Август Бьок през 1841 г.

През 2023 г. Николай Гочев включва своя прочит в мащабното си изследване върху трагедията. Така преводът придобива нов смисъл и звучене. Той се явява своеобразна илюстрация и едновременно с това заключителна част към текста на едно обстойно ерудитско изследване, като по този начин разкрива както основните характеристики в древногръцкото разбиране за трагедията, обговаряни в изследването, така и съвременното им възприемане, предадено от един несъмнен специалист по древногръцка култура и вещ познавач на словесността.

И така, в превода на „Антигона“, представена от Николай Гочев, можем да видим принципите на класическата старогръцка трагедия в произведението на един от най-видните ѝ представители, Софокъл. Целият текст на обширната монография вече ни е подготвил, за да можем да разберем както мястото на трагедията в старогръцката култура и включеността ѝ в системата на европейското мислене, така и конкретната значимост на произведението и неговия автор. С блестяща ерудиция Николай Гочев ни е въвел в началата на този тип поезия и е разкрил начина, по който знакови европейски философи са я отразили в своите системи. Той посочва и какво отличава „Антигона“ от други произведения от този период. В нея няма изненада, няма някакво разкритие, „действието е просто: и Креон е взел решение, и Антигона. После никой не отстъпва“ (Гочев 2023, 247). Едното решение е взето според волята на един човек, другото е съобразено с

изконните правила, които като че ли имат не човешки, а божествен произход. Сблъсъкът между тези две воли има трагични последици и всъщност утвърждава убеждението на древните гърци, че когато човешките решения надделяват над божествените повели, това няма как да има благополучен изход. Тук, както посочва Николай Гочев, „Антигона е от онзи тип трагически герои, които постъпват не просто логично, но и добродетелно, и така се изплъзват от изискването на Аристотел героят да не се отличава с добродетел“ (пак там, 248). Същевременно разноликостта на героите и акцентирането върху личната мотивация на техните действия прави произведението интересно и дори актуално и днес, показвайки „какъв е човекът“ (Гочева).

За разлика от „Едип цар“ трагическата развръзка тук не е неизбежна, не е предопределена от външни спрямо човека сили или от закона на възмездието, а е свързана с личностни характеристики. Затова от значение е не толкова повествованието, колкото предаването на мислите и настроенията на героите. По думите на Аристотел: „Трагедията е подражание на действие сериозно и завършено, с определен обем, с украсена реч, различна в отделните части, което подражание с действие, а не с разказ, чрез състрадание и страх извършва очистване от подобни чувства“ („Поетика” 1449 b, превод Ал. Ничев).

Речта, която е в основата на произведението, се разгръща чрез диалози и монолози, както и чрез песните на хора.

В „Антигона“ диалогът често е „бърз (обикновено се разменят реплики от по един стих) и ефектен двубой чрез аргументи и нападки“ (Гочев 2017), докато в речта на героя „може да има повече аргументация (речите на Антигона и Креон във втори епизод) или повече разказ за събития (речите на Пазача и Вестителя“ (пак там), а може и да се доближава до хоровата песен, „както е монологът на Антигона в четвърти епизод“ (пак там). Песните на хора изразяват едно като че ли обективно отношение към случващото се и придават „общочовешки смисъл на една драматическа фабула“ (пак там).

Това разнообразие от похвати прави превода на такъв текст сложна задача. От една страна е несъмненото единство и цялостност на произведението. От друга страна текстът съвсем не е еднороден, всеки герой има свой изказ, различни по вид са диалозите и монолозите. Особено се отличават хоровите песни, които, по думите на Николай Гочев, са „върховно поетическо постижение“ (Гочев 2017). Това вътрешно многообразие, както посочва самият преводач, прави „класическата трагедия най-трудна за превеждане“.

Самият Николай Гочев е подходил много отговорно и компетентно към задачата. Той ясно е осмислил принципите на собствения си подход, които могат да бъдат принципи при превода на всеки древен текст. Тези принципи изискват отлична езикова подготовка в двата езика: този, от който се превежда, и този, на който се превежда, но също така и отлично познаване на културния, духовния и историческия контекст, в който е писано съответното произведение, и най-вече опит да се разбере начина на мислене в съответната епоха, без да ѝ се приписват неуместни концепции или реалии. Единствено такова познаване може да има за резултат превръщането на древното произведение в автентично звучащ за съвременния читател текст, в който, както посочва самият Николай Гочев, е избегната „както архаизацията (тя не е нужна, всеки знае, че това е древна поезия), така и умишлената модернизация“ (Гочев, 2017). Авторът на превода (всеки превод в крайна сметка е авторска интерпретация) изтъква, че текстът трябва добре да съответства на съвременното състояние на родния език на преводача и „също така, на съвременната му идея за “онзи свят”, в който е възникнало произведението“. Така се получава една сложна динамична връзка между: първо, „разбирането на преводача за това, каква е била класическата античност“, второ, разбиране за това къде трябва да бъде поставена тя „в едно съвременно (българоезично и българо-образовано) историческо съзнание“ и на трето място “с какви думи тя може да бъде представена на това съзнание“ (Гочев 2017). Николай Гочев ясно заявява позицията си, че при превеждането на Софокловите драми „е добре да си служим, доколкото имаме сили, с цялото ни достъпно богатство на съвременния български език... Не е необходимо да се търси някакъв специфичен стил, извън необходимостта да се предаде характера на героя; не трябва да се допуска никакво маниерничество. При превода на текст като “Антигона” трябва да се помни, че това е не е приключенска или криминална драма, каквито са няколко от оцелелите произведения на Еврипид, а трагедия в класически, Аристотелов смисъл, която завършва нещастно за всички герои... Софокъл трябва да се превежда със сила и сериозност в монологите и диалозите на героите и с епически размах в хоровите части“ (пак там).

Може уверено да се твърди, че Николай Гочев се е справил блестящо с тази задача. Преводът се отличава с точен, плътен и богат изказ. Диалозите и монологите са предадени ясно, стегнато и нюансирано спрямо индивидуалните характеристики на героите. Поетичните картини от песните на хора са въздействащи и изпълнени със силна динамика.

Изключително удачни са изкованите от преводача сложни думи, които кратко, ясно и автентично предават както красотата на речта, така и ненатрапващото се усещане за древност. Дори само изброяването на някои от тези словосъчетания може да ни въведе в атмосферата на времето и на световъзприятието на древните гърци, а също така в майсторството на поетичната реч на древногръцкия поет и трагик:

Белоцитен мъж, седмовратна уста, огненосец, многоколеснична Тива, сивобялото море, вълни околорепликаци, гривошиен кон, страст градозаконна, бурноветрен стон, бъдноброчна девойка, доброколесна Тива, клетоумна, флейтолюбиви музи, двоебратско море, древнородни Епхетеиди, конебърза и стойнокрака Бореада, птицегадателски трон.

Преводът на Николай Гочев осъществява сложното изискване за владееене на езиковия изказ, блестящо познаване – доколкото това е възможно за наш съвременник – на културното и духовно съдържание на епохата, осъзнаване на тънкостите на една различна мисловност, и най-важното, умение това знание да бъде въплътено в автентично звучащ на български поетичен текст.

Използвана литература:

Гичева, Димка, Една нова „Антигона“, АРУКО, Асоциация за развитие на университетското класическо образование

Гочев, Николай. 2017. Предговор към „Антигона“, https://homoviator-bg.net/?p=404#_ftn6

Гочев, Николай. 2023. Трагедията. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.